

ОЛЕГ КУПЧИНСЬКИЙ

ЗАБУТА ГРАМОТА КОСТЯНТИНА-ВАСИЛЯ ОСТРОЗЬКОГО ДЛЯ КАРПАТСЬКОГО СЕЛА МАЛА ТУХЛЯ

Протягом останніх років спостерігається поживлення в справі публікації українських писемних пам'яток різних часів. Головна увага зосереджується на тих пам'ятках, які ще не публікувалися. З цього погляду цікаві також некомплексні та поодинокі актові джерела, зокрема ті, що стосуються пізньосередньовічного періоду нашої історії.

Публікована грамота — один із фундаційних документів, виданих князем Костянтином-Василем Острозьким. Зауважимо, що Костянтин-Василь (або Василь-Костянтин) Острозький успадкував від батьків князя Костянтина Івановича Острозького і матері Олександри Слуцької чимало маєтностей і, сам будучи з 1550 р. старостою Володимирського повіту та маршалком Волинської шляхти, а з 1559 р. і київським воєводою, здобував нові маєтки. Наприкінці XVI ст. він був найбільшим після короля землевласником Речі Посполитої. За Острозькими, як свідчить документальна спадщина, налічувалося величезне число маєткових ключів на Україні. На сьогодні для них відомі дарчі, заповітні, розмежувальні, відкупні та багато інших видів грамот, серед яких і для сіл Сколівського ключа, що в Карпатах.

Торкаючись фундаційних документів карпатського регіону, зауважимо, що їх або згадок про них на сьогодні збереглося небагато. Подана до уваги грамота стосується села Мала Тухля і датується 27 травня ст. ст. 1592 р. Ще дві грамоти — для села Хитар (назва цього села відома також як Хототар, Хугар, Гуттар, Хітар) і для села Опопець (також Опор) — відомі відповідно з 1572 до 1591 років¹. Надання К.-В. Острозьким привілеїв для сіл Сколівщини почалося з 50-х років XVI ст., після одруження князя з донькою гетьмана С. Тарновського, Софією, яка отримала ці землі в посаг. Про існування інших фундаційних документів, серед яких є грамоти князя Острозького, зокрема для сіл Плав'я, Волоснянка, Лібохори, Вижня Рожанка, Оравчик, Тисовець, відомо з протоколів перевіркової комісії парафій за 1788 р.² Після смерті К.-В. Острозького (1608) Малу Тухлю успадкував його найстарший син Януш, згодом, по жіночій лінії — В.-Д. Заславський, що й засвідчено підписами на грамоті (див. нижче), далі — родини Радзивіллів і Любомирських (друга половина XVII — початок XVIII ст.), Чарторийських (XVIII ст.).

Згідно з публікованим текстом грамоти, князь Кос-

тянтин Острозький закріплює за Яцьком, сином Половчина, нерухоме майно, феодалну ренту й суд над підданими. Князь надає Яцькові вйтівство ("шольтиство") у с. Мала Тухля та вільний вйтівський ("шольтиский") лан разом з роботою підданих. Крім того, окремо дозволяє Іванові, зятеві Василя Головчича (так прочитується це прізвище, замість сподіваного "Половчича"), та підданам місцевого священика будувати церкву, встановлює межі земельної фундації, дає вільну корчму з правом збирання повинностей, сукновальню та інші об'єкти й пільги. Наприкінці згадується, що після закінчення строку "волі" село підлягає законам "плаванського" права, яке, з усією правдоподібністю, засновувалося на звичаєвих правових засадах ще Київської Русі та Галицько-Волинського князівства.

Грамота дійшла до нас в оригіналі, писана на пергаменті досить чітким скорописом другої половини XVI ст. Хто писав документ, який писар — нині невідомо. Розмір аркуша пергаменту: 22,5 x 31,5 см; розмір текстової частини документа: 18 x 26 см; ширина закладки — 4 см. Текст охоплює 21 рядок, з них 4 неповні.

Під текстом у лівому нижньому куті аркуша проставлені польською і латинською мовами два підписи: "Janusz Ostrosk[ij] m[anu] p[ro]p[ri]a" (не раніше 21 березня 1608 р.), другий — нечіткий, очевидно, власноручний князя К.-В. Острозького: "ис подписом рѣки ншое". У правому куті — підтверджувальний запис пізнішого спадкоємця села Мала Тухля: "Przykładem s[więtej] P[amięci] Xiążęcia J[ego] mości pana krakowskiego dziada mego podpisuje Władysław Dominik xiąże na Ostrogu i Zasławiu, hrabia na Tarnowie, koniuszy koronny Łucki etc. starosta, ręka własna" (30-i pp. XVII ст.). На звороті напис: "Tuchelka. Priv[ilegium] [...]"³ (XVII ст.).

Формуляр документа традиційний для української дипломатики XVI ст. Він відомий вже з ранішого часу — XIV—XV ст. Поданий трьома структурними частинами: вступним протоколом, власне змістом документу та закінченням. Текст другої частини, а саме зміст, розчленований, подається частково наприкінці тексту після датаційної клаузули.

Грамота автентична. Її достовірність не викликає жодних застережень. Це підтверджує структурна будова

документу, письмо та його мова. Внизу до пергаменту на вилинялому білому вовняному шнурку прикріплена округла, відгнута в червоному воску з восковою кустодією печатка діаметру 1,8 см із зображенням герба Острозьких: тридільний щит з гербами “Леліва”, “Огоньчик” і “Коньча”, у горішній частині — із зображенням Юрія Змієборця (малюнок дуже знищений). В обідку легенда: “CONSTANTINI CONSTAN[TI]NOWICZ DUCIS OSTROWIEN”⁴. На згинах грамоти текст частково пошкоджений (близько 10 відсотків, наявні дрібні та більші, зокрема в нижньому лівому куті, діри).

Розглядувана грамота відома лише з оригіналу. Її списки чи варіанти списків у різних записах не виявлені.

Зміст документу засвідчує нові відомості з історії села. Починаючи з 1552 р., коли князь К.-В. Острозький дозволив “на ... Тухольці [назва ріки, над якою лежить Мала Тухля, а тепер Тухолька — *О. К.*] кожному, хто хотів ... поселитися”⁵, на 1592 р. це вже сформоване село, в якому власник виділяє вийтвіство, будує церкву тощо.

Документ проливає світло на правові відносини села і карпатського регіону взагалі. Мала Тухля із закінченням терміну “волі” повинна дотримуватися звичаєвого права (норми його, як відомо, сягали своїми коренями давніх часів), уживаного в суміжному селі Плав’є. Згадка про “право плав’янське” вказує на використання його громадським урядом і судом у Плав’ї, Малій Тухлі, а, можливо, й інших селах ключа, що розширює відому в науці географію поширення цього права в регіоні, дає підстави для певних узагальнень з історії громадсько-адміністративних та аграрних відносин на цих землях⁶. Здається, чи не вперше в документі подані відомості про існування взагалі “плав’янського” права.

Грамота пізнавальна для документознавства, для дослідження сільських світських канцелярій. З документа бере відомості така допоміжна історична дисципліна, як метрологія, збагачуючись одним з давніх для цих територій (до речі, сьогодні забутих) засвідчень назви одиниці виміру поверхні землі (площі) — “сотринь” тамошнее мери”. Згадується “лань” як міра землі, “д[є]нь” як міра часу. Для історичної географії цінний опис земель громади й передусім те, що межа села проходила “на кольскѣ, на

руський пуд, на воротьща”. Всі ці мікротопоніми відомі в ареалі до тепер. Їх фіксує також Йосифінська метрика (ЦДІА України у Львові, ф. 19, оп. XVI, спр. 42, 45 та ін.). Метрика уточнює місце проходження одного з відрізків історичного шляху через Карпати. Не менше значення має грамота для статистичної сфрагістики. Підвішена до документу печатка князів Острозьких з геральдичною видозміною ілюструє зображення князівського герба за станом на 1592 р. Відомо, що герб Острозьких протягом другої половини XVI ст. змінювався декілька разів. Тридільний щит із зображеннями — один з останніх зажиттєвих варіантів печатки князя К.-В. Острозького. Звертає на себе увагу датування грамот, яке свідчить про утвердження в документах світського характеру дат за новою ерою, палеографія — почерк скоропису 90-х років XVI ст. із збереженням традиційних “канонізованих” скорочень. Грамота подає відомості про культурний процес у селі. Будівництво церков за кошт К.-В. Острозького та його сім’ї на Сколівщині було поширеним явищем⁷. У такий спосіб князь, очевидно, дбав і про освіту. Грамота ілюструє один із зразків української актові мови тощо.

Пrawdopodobно, від часу створення і до 30-х рр. XX ст. грамота зберігалась у церкві села і досить довго, як виявлено, не була відома. Про неї не знали й перші дослідники міст і сіл цього регіону⁸. Чи не вперше ознайомився з текстом грамоти місцевий священник у 1891 році і, хоч “з огляду на її давність і пошкодження не міг докладно відчитати”, сповістив про неї краєзнавця М. Тиндюка, вказуючи, що вона належить К.-В. Острозькому⁹. 29 липня 1935 р. інженер Р. Білинський подарував грамоту до архіву Наукового товариства імені Шевченка, звідки вона після війни перейшла на збереження в ЦДІА України у Львові¹⁰.

В публікації грамоти всі графічні різновиди літер старого українського письма передаються літерами сучасної української абетки. Щоб публікація була пізнавальною і з мовознавчого погляду, зберігаються, згідно з оригіналом, літери “ѿ”, “ѧ”, “Ѣ”, “Ѥ” (як графічні еквіваленти сучасних “є” та “е”), “Ѧ”, “ѧ”, також титлові скорочення. Надрядкові літери, вміщені в рядок, подаються курсивом; реконструйовані частини слів виносяться в ламах дужках < >, археографічні уваги — у квадратних дужках.

Текст грамоти

Костантин кнѣжа ѿстрозкое воевода киевский маршалокъ земли волыньское староста володимерский.

Чинимъ явно то симъ листъ нѣшимъ кождому бы то ведати належало.

Иж мы з ласки нѣшее надали шольтиство ѡ малои тухли ѧцкови сыну половъчича. а ланъ волныи шольтиский з ѡбшаромъ. к тому лану которыи то ѡбшар маеть быти на шесть сотринь тамошнее мери з работою подданыхъ. А ѡсобно з ласки нѣшого для хвали бѣее дали есмо и сим листом нѣшимъ надем церковь там бѣдовати ивану зятю василиа головчича з ынъши подъдаными тамошнего попа. а границы того надала нѣшого имают быти. довжокъ ѿт прислопа сможанского на шипут из шипот на кольскѣ на руский пуд на воротьща на госталовъ прислопом служанским [!] на довжки. И до того коръчму волную с послушенъствомъ подъданых тоест днѣ ѡрати з жнива днѣ косити. из ынъшими повинъностями из дровами возов два и к тому ступы и фолюшь а толока за хлебом его што все кождыи з державцов нѣших именъ тамошних выполнити и здержати ми ѡтвечне.

А на то все есмо дали сес̄ нш̄ лш̄сть под печатю ис подписом рѣки н̄шое. писан ѓ пианю [!] лета по нароженью сына бжеего Г. а ф̄ ч̄ в мса маа кз̄ дня.

А што тамъ ѡседати бѣдѣтъ подданные тогды по выседеню воли нам так повиньност полнити мают яко в праве плаванъском наданом ѡт славное памяти п̄на тарновского ж а згду та^кмъ держати и лист вечне яко лист имени п̄нов судии [!] вечне.

ЦДІА України у Львові. — Ф. 131. — Спр. 615. Рукопис. Оригінал.

¹ Плоцанский В.М. Некоторые села Галицкой Руси // Литературный сборник, издаваемый Галицко-русской Матицею. — Львов, 1870. — Вып. 2. — С. 76-78; Dodatek tygodniowy przy "Gazecie Lwowskiej" z roku 1857. — Lwów, 1857. — Т. 7. — S. 44.

² Раее F. Skole i Tucholszczyzna. — Lwów, 1891. — S. 31.

³ Далі два слова не відчитані.

⁴ Тепер печатка кріпиться іншим, додатковим шнурком.

⁵ Плоцанский В. М. Некоторые села... — С. 83-84.

⁶ Пор.: Матеріали громадських урядів (ЦДІА України у Львові. — Ф. 28, 31, 33, 37, 49, 53, 54, 85, 104, 108-112, 114-116, 118, 120, 121, 124, 128, 142 та ін.); Мельничук Я. С. Матеріали селянських громад як джерело для вивчення соціально-економічних відносин у прикарпатському селі XV-XVIII ст. // Звітно-наукова конф. кафедр Івано-Франківського педінституту: Тези доп. — Івано-Франківськ, 1964. — С. 34-36; Исаевич Я. Д. Сельские актовые книги как источник по аграрной истории Украины XV-XVIII вв. // Десятая (Таллинская) сессия симпозиума по аграрной истории Восточной Европы: Тез. докл. и сообщ. — Таллин, 1966. — С. 157-160.

⁷ Плоцанский В. М. Некоторые села... — С. 71.

⁸ Там само. — С. 83-84.

⁹ Тындюк М. И. Село Тухолька в стрыйских горах // Временник института Ставропигийского с месяцесловом на год 1892 ... — Львов, 1892. — С. 149.

¹⁰ ЦДІА України у Львові. — Ф. 131. — Оп. 1. — Спр. 615, запис на конверті.